

вання документів. Це дасть можливість здійснювати супровідне відновлення згасаючого й слабконтрастного тексту та видавання дослідникам виключно оцифрованих документів.

ЧАК відіграла велику роль у створенні джерельної бази, на якій започаткував свою діяльність губернський історичний архів, що і зараз є вагомою часткою документальної скарбниці ДАЧО. За роки існування змінювалася назва архіву, його структура та підпорядкування, проте залишалися незмінними традиції – примноження джерельної бази, опрацювання документів та запровадження їх у науковий обіг. ЧАК заклала міцні підвалини пріоритетних напрямів розвитку архівної справи в регіоні.

Євген Максимчук

Документи Державного архіву Чернігівської області як джерело захисту прав жертв нацистського окупаційного режиму

Відразу після Нюрнберзького процесу Німеччина почала послідовно виплачувати грошові компенсації колишнім в'язням концтаборів і примусовим працівникам з Франції, Бельгії, інших країн Західної Європи, а пізніше й Польщі. Не одержали виплат лише громадяни колишнього СРСР, оскільки радянський уряд відмовився від будь-яких виплат з боку Німеччини постраждалим громадянам усіх республік Радянського Союзу, оприлюднивши 22 серпня 1953 р. офіційну заяву про відмову від репараційних претензій на користь фінансового оздоровлення господарства Німецької Демократичної Республіки. Таким чином, громадяни СРСР, які чи найбільше постраждали від німецьких окупантів, були позбавлені права на бодай мінімальне відшкодування за перенесені страждання й втрати. Натомість вони намагались забути роки перебування у фашистській неволі, особливо зважаючи на підозріле ставлення представників влади до всіх, хто зазнав цих страшних випробувань. У перше повоєнне десятиріччя практично кожна людина, яка опинилася в роки війни за будь-яких обставин за кордоном, вважалася ледь не зрадником Батьківщини (це, насамперед, стосувалося військовополонених)¹.

У другій половині 80 – на початку 90-х рр. ХХ ст. жертви нацизму з колишніх республік СРСР почали активно включатись у боротьбу за свої права. З великого масиву документів було знято гриф «таємно», фільтраційні справи колишніх в'язнів фашистських таборів та примусових працівників – остарбайтерів – були передані органами Служби безпеки України до державних архівів областей.

У січні 1993 р. за результатами переговорів між Урядами України, Республіки Білорусь, Російської Федерації та ФРН було підписано чотиристоронню угоду щодо виплати компенсацій громадянам колишнього СРСР, які в роки Другої світової війни стали жертвами переслідувань з боку нацистів (так звана перша виплата). 19 серпня 1993 р. у Мінську в ході додаткових переговорів була досягнута окрема угода між Україною, Росією та Білоруссю, в якій сторони чіткіше визначили порядок виплат і розмежування компенсацій.

У рамках реалізації зазначеної чотиристоронньої угоди Кабінет Міністрів України в червні 1993 р.

заснував Український національний фонд «Взаєморозуміння і примирення». Згідно із затвердженим Урядом України і погодженим з ФРН Статутом Фонд утворювався як благодійна миротворча організація, що захищає інтереси громадян-жертв нацистських переслідувань, користується державною підтримкою й у своїй роботі спирається на громадські об'єднання жертв нацизму. Основним фінансовим капіталом Фонду є грошовий внесок Уряду ФРН².

Керуючись досягнутими домовленостями, Фонд у травні 1994 р. розпочав здійснення компенсаційних виплат жертвам нацистських переслідувань з числа громадян України, громадян Республіки Молдова, а також інших держав, що утворилися на теренах Радянського Союзу (крім Росії, Білорусі, Литви, Латвії та Естонії), якщо останні зазнали переслідувань на території України чи Молдови.

Згідно з даними Чернігівської обласної комісії з розслідування злочинів, скоєних німецько-фашистськими загарбниками на території області, за час окупації з вересня 1941 р. по вересень 1943 р. з території Чернігівщини було вивезено на примусові роботи до Німеччини 41578 чоловік³.

Документи Державного архіву Чернігівської області, а саме фондів Р-3013 – Чернігівська обласна комісія з розслідування злочинів, скоєних німецько-фашистськими загарбниками; Р-1376 – Колекція документів «Чернігівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.»; Р-1429 – Колекція документів Чернігівської обласної комісії з історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.; Р-3291 – Колекція листів і листівок радянських громадян з німецької неволі, а також районних управ та районних поліцій стали важливим джерелом документального підтвердження перебування в неволі, з метою справедливого відшкодування жертвам фашистських переслідувань. Це, передусім, документи про вербування й примусове відправлення робочої сили до Німеччини, статистичні дані та списки громадян, вивезених на примусові роботи до Німеччини, листи від в'язнів концтаборів⁴.

Як правило, найбільш інформативними серед них є фільтраційні справи, що, в основному, складаються з документів державних установ (органів НКВС, СМЕРШу, органів виконавчої влади), німецьких документів і матеріалів та копій документів союзницьких військ. До них входять також анкети, особисті документи громадян, примусово вивезених до Німеччини, матеріали допитів, протоколи, характеристики, складені офіційними представниками влади на депортованих осіб після їх повернення на батьківщину; відомче й міжвідомче листування з метою отримання відомостей про цих людей; матеріали свідків про діяльність депортованих громадян під час їх перебування за межами України; опитувальні аркуші осіб, що повернулися, в яких зафіксовано умови вербування, відомості про життя в неволі.

Таким чином, документи, колись складені на громадян, яких вважали ледь не ворогами народу, сьогодні слугують захисту їхніх прав як жертв нацистського окупаційного режиму.

1. Гальчак С. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам. – Вінниця, 2003. – С. 18.

2. <http://www.unf.kiev.ua/main.php?id=1&lang=ua>

3. Чернігівщина в період Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945): Збірник документів і матеріалів. – К., 1978. – С. 102.

4. Архіви окупації. 1941–1944. – К., 2006. – С. 619.